

**»Mladi za napredek Maribora 2015«
32. srečanje**

ODMEVI PRVE SVETOVNE VOJNE V SPOMINIH IN MEDIJIH

Raziskovalna naloga na področju zgodovine

Avtor: VITA LIPNIK

Mentor: ROMAN MIRNIK

Šola: PRVA GIMNAZIJA MARIBOR

2015, Maribor

SLIKOVNO GRADIVO 3

UVOD	4
ZAHVALA	5
SARAJEVSKI ATENTAT, VOJNA NAPOVED IN VPOKLIC ČET	6
»DO BOŽIČA BOMO ŽE DOMA!«	11
POLITIČNI ODNOSI, KI SO ZAZNAMOVALI SLOVENCE MED VOJNO	14
1.1 Kakšni so bili odnosi s Srbi	14
1.2. Podrejeni Nemcem in Avstrijcem	16
1.3. Odnos Slovencev do sosednje Italije	19
1.4. Odnos Slovencev do cesarja	23
SLOVENCI V CIVILU	27
ODKLON OD VOJNE	32
KONEC VOJNE IN JUGOSLAVIJA	35
1.1 KONEC VOJNE	35
1.2 JUGOSLAVIJA	37
ZAKLJUČEK	41
VIRI IN LITERATURA.....	42

SLIKOVNO GRADIVO

SLIKA1:	7
SLIKA2:	13
SLIKA3:	18
SLIKA 4:	22
SLIKA5:	25
SLIKA6 :	26
SLIKA7 :	31
SLIKA8:	39
SLIKA9 :	40

UVOD

Prva svetovna vojna, ki se je v začetku 20. stoletja, v obdobju pred sarajevskim atentatom, pripravljala v Evropi, se je kasneje spreobrnila v organiziran boj znotraj frontnih okopov. Slovenci so vanj vstopili pod okriljem Avstro-Ogrske. Kot del države, ki je napovedala vojno Srbiji, so se naši predniki, ki so v letih pred vojno razmišljali v smeri trializma* v državi ali, v skrajnem primeru, odcepitvi, štiri leta borili za tujega cesarja.

Raziskovala sem, kako je vojna s prelomnimi dogodki in samimi razmerami odmevala v medijih in kako so se z njo spopadali posamezniki.

Pred začetkom raziskovanja sem si postavila več hipotez:

Zaradi cenzure ljudje v zaledju in na fronti s poročili častnikov niso ostali prav dolgo zadovoljni. Poročila so bila največkrat pretirana ali omiljena, saj poročevalci tudi niso pogosto hodili na teren ali prisostvovali dogodkom. Izvzeti so dnevniki in pisma s fronte, ki so jih ponekod objavljali, a niso nikoli, vsaj v prvih vojnih letih ne, kritično obravnavali oblasti ali nadrejenih. Časopisje je bilo vključeno v avstrijsko politiko vojne propagande.

Prav tako so naši predniki že od začetka simpatizirali z nasprotnikom v imenu jugoslovanske ideologije – največji razmah je doživela v času vojn na Balkanu (zač. 20. st.) in predvidevala združitev južnih Slovanov (Srbov, Slovencev in Hrvatov) v eno državo. Ena veja podpornikov te ideologije se je zavzemala za popolno odcepitev od avstro-ogrske države, druga pa je stala za manj korenitimi spremembami – ti so simpatizirali s prej omenjenim trializmom.

Odklon od vojne (domotožje, dezerterstvo) je rasel v sorazmerju z izčrpavanjem vojaštva, pohajanjem zalog in slabo opremljenostjo, razmerami, ter naraščanjem števila žrtev. Tako v zaledju, kjer so trpeli za pomanjkanjem in strahom za svoje bližnje, kot na samih frontnih črtah.

Slovenec je še pred zaključkom vojne odprtih rok pozdravil napoved nove države, Jugoslavije.

Časopisne članke, korespondenco in dnevniške zapise, sem si pridobila iz naslednjih ustanov: Narodne univerzitetne knjižnice v Mariboru, ter enot Mariborske knjižnice, bukvarne Ciproš in muzejskih razstav iz Muzeja novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani, Gorenjskem muzeju, Muzeju novejšje zgodovine Celje, itd.,...

ZAHVALA

Ob tej priložnosti gredo iskrene zahvale mentorju, pa tudi vodstvu vseh muzejev, ki sem jih obiskala in, ki mi je prijazno zagotovilo vodene ogledne.

SARAJEVSKI ATENTAT, VOJNA NAPOVED IN VPOKLIC ČET

Prestolonaslednik Avstro-Ogrske, cesarjev nečak Franc Ferdinand je 28. junija l. 1914 skupaj z ženo, vojvodinjo Sofijo, obiskal Sarajevo. Obisk sovražno nastrojene Srbije bi se na Vidov dan lahko zdel srbskim množicam provokativen. Takšna predvidevanja so se izkazala resnična.

Par si je imel namen ogledati vojaško parado in se je v celoti zavedal tveganja, ki se mu izpostavlja. S srbsko politiko, ki je bila sovražno nastrojena nasproti politiki Avstro-Ogrske, so delovale razne organizacije, pod okrilji katerih so se mladi Srbi in simpatizerji jugoslovanske ideje borili proti avstrijski oblasti.

Ustaljen načrt dogodkov je prekinil mladi atentator Gavrilo Princip, ki je streljal na prestolonaslednika, po prej slabo namerjeni bombi in ju oba s soprogo Sophio ubil.

Slovenska javnost je bila o dogodku obveščena še istega dne, vendar so se častniki o njej razpisali šele dan kasneje. Z ogorčenjem so se sklicevali na ljubeznivost in naklonjenost pokojnika, na podlost takšne dobro premišljene poteze političnih razsežnosti. »Bratje po jeziku« so po usodnem dnevu, ki je bil povod štiriletne morije, vpletli v zadeve Avstro-Ogrske.

V čast prestolonasledniku, ki je v tragičnih okoliščinah postal mučenik, so ljudje izobešali žalne prapore.

Slovenstvo je prevzel (želen) delež patrioizma, ki je ostarelemu Francu Jožefu koristil, da je lahko potegnil odločilno potezo.

Slovenski časniki so na dolgo in široko pisali o atentatu, pogrebni ceremoniji in žalosti, ki je zajela državljane Avstro-Ogrske, nekoliko prikrito pa je (tudi) med Slovenci raslo nelagodje, o katerem v spominih govori Slavko Moravec. Obstajalo je, po avtorjevem mnenju, težko vzdušje, ki **lahko povzroči tudi vojno***.

Časopisje je nelagodje usmerjalo v vsesplošno žalost in užaljenost. Slovenski časnik Slovenec je teden po atentatu zapisal:

» /.../Pretekli teden je zavila črna žalost v svoje temne odeje vse avstrijske narode in celo državo in na srce avstrijskega prebivalstva je legla črna tuga. Avstrijski prestolonaslednik Franc Ferdinand in njegova soproga vojvodinja Zofija sta bila ustreljena od roke mladega srbskega študenta in sta par minut nato v deželni hiši -v Sarajevem umrla. /.../«

(Avstrijski prestolonaslednik in njegova soproga ustreljena. Slovenec, štev. 27. V Ljubljani, dne 2. julija 1914. str. 411)

SLIKA1:

Prestolonaslednik Franc Ferdinand z ženo le nekaj minut pred atentatom.(vir:http://www.authentichistory.com/1914-1920/1-overview/1-origins/Ferdinand_and_Sophie_Leaving_Sarajevo_Senate_19140628_view1.jpg)

Slovenec, v katerem so bile 2. julija 1914 te vrstice objavljene, je bil klerikalni časnik, ki je na naših tleh izhajal med letoma 1873 in 1945. Podpiral je habsburško monarhijo in je tudi med vojno sledil njenemu političnemu programu.

Ravnal se je po motu: » Vse za vero, dom, cesarja!«. Bil je med najodmevnejšimi časniki našega ozemlja v tistem obdobju.

Gorenjec, političen in gospodarski list se je o istem dogodku razpisal dan kasneje, pri čemer je namignil tudi na prestolonaslednikovo domnevno podporo Slovanom:

» /.../Veselega srca je šel Franc Ferdinand nadzorovat v Bosno vojaške vaje. Ko je pa izpolnil svojo dolžnost in nehal poveljevati, ko je hotel pri poklonstvu v Sarajevu naznaniti, da mu toplo bije srce za ondotni slovanski narod, pa sproži nanj zverinski mladenič revolver in njemu in njegovi blagi soprogi prestriže nit življenja/.../«

(Prestolonaslednik nadvojvoda FRANC FERDINAND in njegova soproga vojvodinja ZOFIJA HOHENBERG – umorjena Gorenjec, 27. šte. V Kranju, dne 3. julija 1914. XV . leto.str. 1)

Na tem mestu sem prvič naletela na primer, v katerem so bila mnenja poročevalcev in slovenskega ljudstva enotna. Smrt prestolonaslednika jih je udarila kot tragedija, ker je bil Franc Ferdinand med Slovenci precej priljubljen. Po njegovi smrti so ga v uredništvu Domoljuba oklicali za mučenika in prijatelja* (* Domoljub (Ljubljana), 9.7.1914, letnik 27, št. 28, M. Kolar)

Izjavil naj bi, da je celo pripravljen premisliti o dualizmu v državi, ki bi Slovane (Slovence, Hrvate in Srbe) povzdignilo iz nevladajoče manjšine. Pa dualizmu iz, ki je l. 1867 madžarskega monarha postavil ob bok avstrijskemu, se je Slovincem slikala prihodnost ene izmed vodilnih sil Avstro-Ogrske.

Še preden se je razburjenje prav poglelo, je prišel nov val. Cesar je, kakor je bilo slovenski javnosti povsem razumljivo, je Srbiji izdal izredno zahteven ultimatum, ki je predvideval potek obsežne preiskave na srbskem ozemlju, aretacijo atentatorjev in konec protiavstrijske propagande. Srbija je pogoje zavrnila in prilila olja na ogenj avstrijskim časnikom. Njihovo mnenje je bilo, da ne le, je bila sposobna takšnega dejanja, krivde in posledic tudi ni bila pripravljena prevzeti. Javno mnenje je postalo mnenje slovenskega človeka, z izjemo manjšine, za katere je bil atentator revolucionar in ne zločinec. Ti so prepričanja beležili v dnevnikih, ki pa do leta 1918, niso prišli v javnost.

Avstro-Ogrska je po srbski zavrnitvi izdala vojno napoved. Težke slutnje so postale resničnost.

Udeleženec vojne, Anton Grahek je v svojih spominih zapisal:

»/.../ Kakor strela z jasnega me je zadela vest. Vojna je. To se je zgodilo v nedeljo, 28. julija 1914. Vsi ljudje so bili naenkrat kot brez glave. Možje vojaki so si dajali med seboj korajžo. V dveh tednih pojdemo, največ v enem mesecu bomo spet doma /.../«

(Anton Grahek: Spomini na prvo svetovno vojno in ujetništvo. Ljubljana: Mladika, 2001. str.11)

Iz zapisov je razvidna predvsem velika zmeda, ki je zajela Slovence po udarni novici, o kateri se je časopisje na dolgo razpisalo. Prave vneme, da bi ljudje šli v vojno, kljub prestolonaslednikovemu umoru, ni bilo. Dnevi pred vpoklicem so v svetu fotografije bogato obeleženi. Značilen je preprost, žanrski motiv nasmejanih mož z izjemo, da so, seveda, nosili uniforme avstro-ogrske vojske.

Politika je bila takšna, da se je mnogo takšnih fotografij objavljalo ob udarnih člankih, ki so izražali glasno podporo monarhiji, vojni in so podpihovali patriotizem. Tak videz je bil

varljiv. Krčme so se dan pred vpoklicem izdatno polnile s tistimi, ki niso pogosto zahajali vanje. Naslednji dan so se ljudje zmedeno in na hitro poslavljali, že so prihajali prvi vojni pozivi z Dunaja.

Večinsko časopisje je pod strogim nadzorom Avstrijcev spodbujalo državno dolžnost, da so se dolžni boriti za domovino in cesarja.

V vojnem duhu so se časniki razpisali v ogorčenju, ki je v prvih tednih močno vplivalo na Slovence.

»/.../ Vojska je zavihrala po naši domovini. V soboto ob (i) uri je potekel čas, do katerega bi se bil moral udati Srb zahtevam naše države. Bile so pravične, bile so potrebne, manj se zahtevati ni smelo./.../ Vžigala (Srbija) je z vsemi silami strastno sovraštvo proti Avstriji doma in zanašala velesrbko misel tudi preko mej, na Hrvaško, v Dalmacijo, v naše slovenske pokrajine in celo na Češko. /.../ Svobodomiseln cele Evrope bi radi uničili katoliško Avstrijo. Sovraštvo proti nji ima v sovraštvu vsega liberalstva proti katoličanstvu svoje korenine./.../«

(Za blagor očetnjave naj puška govori! Domoljub, Štev. 31. V Ljubljani, dne 30. julija 1914. Leto 1 ;XVII. str.1)

Domoljub je bil, kot Slovenec, udaren časnik v slovenski javnosti. Bil je klerikalni časopis, ki je ostajal Avstro-Ogrski zvest do samega konca.

Ko se je razburjenje poleglo, je bilo slovenstvo v resnici navdušeno nad vojno napovedjo. Povod skoraj evforičnemu stanju, ki ga je doživljal vojak, odhajajoč na fronto in civilist, ki je s ponosom ostajal za njim v zaledju, so bile optimistične napovedi o vojni kratkotrajnosti.

» Do božiča bomo že doma!« so znane besede in nekakšen moto, ki je odmeval v glavah judi. Vojne, kot so jih spoznali do tedaj, so v resnici obstale v kratkem časovnem obdobju. Vojaštvu so (do)prinesle odlikovanja in sloves.

Slovenec je kaj hitro postal prepričan, da je treba žalitev, zadano ob atentatu, maščevati. Vojska je triumfirala po ulicah velikih mest.

» /.../ V srcu me je pograbila želja po maščevanju /.../ Želel sem si namreč takoj oditi s puško nad sovražnika (...)«

(Anton Grahek: Spomin na prvo svetovno vojno in ujetništvo. Ljubljana: Mladika, 2001. str.1)

Z bojišč so slovenski javnosti poročali z največjim optimizmom. Veljalo je prepričanje, dokler smo bili še sami proti Srbom in oboji z enim zaveznikom (Srbija z Rusijo, za Avstro-Ogrsko pa se je postavila Nemčija), da nam gre dobro in nas čaka hitra zmaga.

Kmalu se je izkazalo, da se vojna ni pripravljena gibati v skladu s temi napovedmi.

»DO BOŽIČA BOMO ŽE DOMA!«

Kljub navdušenim poročilom, ki so še naprej prihajala v javnost, se zaledje, potem ko obe strani vojaško podprle njune zaveznice, ni več slepilo. Čeprav je Avsto-Ogrski leto 1914 še prinašalo vojaške uspehe, so se odpirale nove in nove fronte. Izgube so rasle na obeh straneh in odkrito se je kazalo, da se bodo spopadi zavlekli v novo leto. Na tem mestu ni več šlo za spopad držav, ki ju je v tak položaj spravil predsednikov umor, temveč za neizbežen spopad, ki je sledil po letih napetosti.

V zač. 20. st. (1912- 1913) so Črna gora, Grčija, Srbija in Bolgarija napadle Turčijo. Tako so se začele balkanske vojne, v katerih so bili Slovenci soudeleženi, takratni srbski zavezniki. Odvili sta se dve, prva se je začela l. 1912, ko so članice Balkanske zveze (Srbija, Črna gora, Bolgarija in Grčija) napadle Turčijo (takratnji osmanski imperij) v želji, da bi izginil iz Evrope. Uspelo jim je zlomiti nasprotnico in v l. 1913 začeti novo vojno (tokrat proti Bolgariji, saj so se bivše zaveznice ob pritisku habsburške monarhije za pridobljeno ozemlje sprle). Nevarnost je grozila tudi v obliki boja za kolonije v Afriki (predvsem med Veliko Britanijo in Francijo) in tekme v oboroževanju (predvsem vojna mornarica Nemčije, ki se je okrepila bolj, kakor Britanska). Podražile so se carine in takratne evropske velesile so (od l. 1894, ko je nastala prva dvojna zveza med Francij in Rusijo) začele množično iskati zaveznike. Evropa je torej vrela pod površjem in voditelji so čakali na ključni preobrat, ki bo neizogibno vodil do spopada.

Večina slovenstva je to vedelo in kasneje obsojalo. Nasproti majhni Srbiji bi bila zmaga nagla, nasproti antanti – Franciji, Veliki Britaniji in Rusiji, ki so kmalu po prvih spopadih narasle v številu, pa je Avstro-Ogrsko, kljub zaveznicam, čakal dolgotrajen spopad.

Da se bodo napovedi "Do božiča bomo že doma." ali "Ko listje odpade bomo že doma." izneverile, je postalo jasno že v predprazničnem času. Slovenci na fronti so precej bridko poročali o božiču l. 1914, a sledili so mu mnogo hujši.

V zaledju je domače še na božični večer skrbelo ali jim bo sorodnik s fronte s pismom voščil ob prazničnih dneh. Še časniki so v tistem času brez odmeva mirili nejevoljo zaledja.

Odločitev, da se bodo spopadi nadaljevali na sveti večer, so zatorej naprtili izključno nasprotnikom:

»/.../Države so to prošnjo sicer prijazno sprejele (prošnja premirja ob božiču vojskujočim se državam), odgovorile pa so, da tega skoraj ni mogoče izpeljati, ker razni vojaški oziri tega ne

pripuščajo. Tako bomo doživeli božične praznike, kakršnih še nismo in pred nami že mnogo, mnogo rodov ne. V sveti noči, ko bodo doma ostali možje in fantje, žene in dekleta hiteli v cerkve k polnočnicam, da se poklonijo Zveličarju v jaslicah, bodo naši vojaki ležali na daljni zemlji v zakopanih jarkih in obhajali sveto noč ob ognju pušk in gromenju topov./.../«
(Božič. Domoljub: slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo, 24.12.1914, Ljubljana, št. 52, letnik 27, M. Kolar. str. 1)

Božič, prehod v novo leto in binkošti so iz leta v leto prevzemali vlogo opomnikov, da se vojna vihra nadaljuje.

Tako so bili s strani fronte in zaledja pospremljeni z obupnimi prošnjami, naj leto, ki se napoveduje naredi konec prelivanju krvi z obeh strani. Cenzura se je izkazala nasproti praznični pošti kot prizanesljiv nadzornik. Vojna morala je namreč že padala.

Slovenski vojak Franc Arnejc je v svojih spominih ob božiču in novem letu 1916 zapisal:

" /.../Le prehitro so minili božični prazniki in je prišlo novo leto 1916, katero bo, to upamo vsi, končalo to mrtvaško pesem, začeto leta 1914 /.../"
(Franc Arnejc: *Od Dnestra do Piave. Mohorjeva založba: Celovec, 1970. str. 47*)

Poročnik Vladimir Bregar je izhajal iz družine, ki je imela na frontah tri sinove, brate. Vladimir je bil najstarejši sin, ki je redno pisal domov. V enem izmed pisem je omenil, kako je zanj minil božič l. 1915:

» /.../ na sveti večer bomo maširali nazaj v rezervo/.../ prijetna božična noč to torej pač ne bo/.../ Letos tudi pri Vas ne bo kakor navadna leta, a želim Vam kljub temmu kolikor mogoče vesele in srečne božične praznike, boljše kakor bodo moji /.../«
(Tomaž Budkovič: *S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču; Iz pisem poročnika Vladimira Bregarja. Mohorjeva založba: Celovec, 2009. Str. 115,116*)

Podobne korespondence so šle skozi roke cenzure ob vseh večjih krščanskih praznikih. Še vedno je iz njih črtala odločnejše izraze nezadovoljstva in imena krajev, v katerih so se pošiljatelji nahajali. Vojak ali civilist je najprej preveril, ali je pošta prišla (obdelana) iz rok cenzure.

» /.../ Ali pisma sami zaprete, ali cenzura? Dobim vsa zaprta tako tudi od tete Ljudomile, na vseh pa cenzurni pečat. V zadnjem pismu tete Ljudomile/.../ je nekaj besed debelo prečrtanih, očitvidno od cenzure /.../Prečrtano je debelo in dobro, da nikakor ne morem uganiti, kaj bi bilo /.../«

(Tomaz Budkovič: S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču; Iz pisem poročnika Vladimirja Bregarja. Mohorjeva založba: Celovec, 2009. str. 27)

Nezaupanje, posegi v zasebnost in strogost vojne propagande, ki sta se odražala prav v cenzuriranju, so povzročali nejevoljo na fronti in v civilu.

Fran Miličinski, slovenski pisatelj, ki se je v vojnem času aktivno udeleževal med intelektualci, ki so svoja mišljenja dajali na pogled javnosti (v časopisih kot npr. Dom in svet), je vojno preživel v Ljubljani. V dnevniku se o njej razpisal cinično in si je na račun cenzure privoščil šalo:

» /.../ Korespondenca tajna z vojnih bojišč: Če se pismo po strani drži se vidi pisava. V Rafolče dobili pismo: » Dobro se mi godi. Za spomin spravite znamko!« Odlepili so znamko, pod njo je pisalo: » Sem že ob obe nogi.« /.../«

(zbral Iztok Ilich: Oblaki so rdeči. Dnevnik (odlomki): str. 150)

SLIKA2:

Gre za razglednico, ki jo je vojni udeleženelec najverjetneje pisal ženi. Na njem se pojavlja žig ZENSURIER, kar pomeni, da je razglednica šla skozi roke cenzure.

(vir: <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&id=1556> . citirano: 26. 1. 2015)

POLITIČNI ODNOSI, KI SO ZAZNAMOVALI SLOVENCE MED VOJNO

1.1 Kakšni so bili odnosi s Srbi

Pred prvo sv. vojno, natančneje l. 1912 med balkanskimi vojnama, je ideja združenih južnih Slovanov – Hrvatov, Slovencev in Srbov, t.i. jugoslovanska ideja dočakala svoj razmah. Avstro-Ogrska, zaveznica Srbov v času bojev na Balkanu, je slednjo kritično obravnavala, kot grožnjo in težnjo po razkolu njenega matičnega ozemlja.

»Panslavizem« je zatirala cenzura na Dunaju, tiste, ki so ga v preteklosti zagovarjali ali se mu vsaj niso ostro postavili po robu, je med vojno zapirala (slaven primer je Cankar) ali pošiljala v prve vojne vrste.

Slovenci, ki so podpirali podobo prihodnosti v obliki enotne države južnih Slovanov, so se po usodnem dnevu 26. juniju 1914, delili na dva tabora. V prvem, ki je bil številčnejši ali vsaj odmevnejši v slovenski javnosti, so avstrijski vojni napovedi pritrjevali. Franc Ferdinand je bil v teh krogih (s)poznani kot prestolonaslednik, ki bi bil naklonjen slovenstvu in hrvatstvu in se je celo oziral po možnosti trializma, ki države ne bi razsekala ozemeljsko, temveč bi dipolu vladajočih Avstrijcev in Madžarov pridružila še Slovane (Slovence in Hrvate in Srbe v svoji državi).

Drugi tabor je smrt prestolonaslednika manj prizadela in dejstvo, da je bil atentator Srb, zanje ni imelo posebnega pomena, temveč zgolj simbolno vrednost sile, ki je na svojevrsten način posekala nekdanjo oblast in odprla roke novi državi.

Glasovi slednjih so postajali glasnejši šele tekom vojnih let, ko so naleteli na ušesa, ki so jih bila med Slovenci pripravljena poslušati. Razmere v dnevih po atentatu in ob vpoklicu je v svojih dnevniških zapisih opisalo mnogo avtorjev.

Franc Arnejc, ki je vojno preživel je kasneje zapisal:

» /.../ nas 28. junija 1914 tako nenadoma doleti vest, da je bil umorjen avstrijski prestolonaslednik Franc Ferdinand; marsikdo je slutil, da bo prišlo do vojne. /.../« (ARNEJC Franc: Od Dnestra do Piave. Mohorjeva založba: Celovec, 1970. Str. 5)

Javnost se je prvič razpisala o Srbih z besedami Dunaja.

Domoljub je 3. Julija 1914 srbsko vlado obtožil, da se ni držala obljub nevmešavanja, ki jih je dala Avstro-Ogrski l. 1909. Javno je spregovoril o srbskih časniki, ki so brizgali svoj strup med naše ljudstvo*, najemali vohune na naših tleh in hujskali preproste Slovence, naj se uprejo svoji državi. Nazadnje pa, ko oblasti niso ukrepale proti srbskemu vmešavanju, je

počilo. Ogorčeno se je skliceval na srbsko neupoštevanje avstro-ogrskega ultimata. Da Srbi nočejo miru, ker se zanašajo na rusko podporo. (*Domoljub (Ljubljana): Za blagor očetnjave naj puška govori! 3. 7. 1914, letnik 27, številka 31, M. Kolar.)

Podobno se je Srbov lotilo večino slovenskih časnikov, ki do tedaj še niso imeli javno aktivne opozicije (kasneje je znan po skrajnih časopisih , lep primer je Kurent, ki je začel izhajati šele leta 1918 in je na oblast naslovil vrsto satiričnih člankov, ter karikatur).

Odnos do Srbov se je korenito spreminjal ob frontnih razmerah, ravnanju nemških in avstrijskih častnikov, ter lakoti in domotožju, ki sta izbijala dno naraščajočim razočaranjem, ki jih je prinašala vojna.

Sicer so časnikom v mnogih primerih dovoljevali objavo dnevniških zapisov, ki so jih beležili tisti, ki so se s četami prebijali globlje v Srbijo, proti Sarajevu. Opisi razmer, ki jih predvidoma niso puščali v javnost, so se pojavljali v samostojnih rubrikah. Ti opisi, ki jih je med drugim objavljala Ilustrirani glasnik, so Srbe kazali v slabi luči.

Poročnik Pavel Cvenkel trdi, da je bil dvakrat priča srbski zvičajnosti. Prvič, ko je ranjeni srbski vojak iz lastne luže krvi meril v hrbte avstro-ogrske vojske. Drugič, ko so jih v neki srbski vasici sicer lepo sprejeli, ob odhodu pa je nanje streljalo štirinajstletno dekle.

(V boju s Srbi. Ilustrirani glasnik, letnik 1, št. 2, Pavel Cvenkel, str. 15)

V poslednjem vojnem letu je bila ideja Jugoslavije že precej živa in vera v vseslovensko bratstvo obnovljena.

1.2. Podrejeni Nemcem in Avstrijcem

Ljudje, ki so si podrejali in (za)ukazovali bataljonom, so bili v večini Nemci in Avstrijci. Slovenci (in Hrvati) so bili v monarhiji že pred začetkom vojne obravnavani z nelagodjem in odporom. Naklonjenost nasproti Srbom in prepreka med Nemci, ter morjem, sta jih, kot narod, v vojni postavila pod vprašaj politične sumljivosti. Nemcem ja bila slovenska narodna manjšina oz. ozemlje, ki ga je poseljevala, » most do Adrije.«, kakor se je pod eno izmed svojih karikatur v Kurentu l. 1918 izrazil Fran Podrekar. Sicer pa so se v vojaški hierarhiji** redki Slovenci so se povzpeli dovolj visoko, da bi imeli veliko vpliva. Vplivna in slaveča izjema je hrvaški vrhovni poveljnik soške fronte, Svetozar Borojević. Nemški in avstrijski vojaški vrh, pa je z Slovani ravnal nezaupljivo, vzvišeno in pogosto nemoralno. Slaven oris razmer prihaja iz Vorančevega romana Doberdob, v katerem so majorji zeleno hrano namesto svojim sestradanim četam, raje dajali psu* (* Prežihov Voranc, Doberdob, Beletrina 2014 (prenovljena izdaja), str. 393).

Na splošno gledano že samo zaradi prepotentnosti in drže niso našli skupnega jezika s preprostejšimi člani polka. Tisti, ki so trpeli pomanjkanje in so bili skoraj z danes na jutri premeščeni v prvo frontno linijo, nasproti tistim, ki so se, če je bil tak interes, zlahka in pogosto izognili takim nevshečnostim. Lakoto so manj poznali in prejemale so odličja z bitk, ki so jim zgolj poveljevali, ne pa tudi na lastno pest izbojevali. Takšen je bil pogled večine slovenskih vojakov do nadrejenih.

Odlikovanja so človeku, ki je v jarkih našel zgolj smrt, lakoto, žejo in je bil priča splošnemu trpljenju, pomenila zelo malo. Koliko je bilo temu človeku še drago življenje oz., kakšen človek je bil, se je izražalo v bojih. Jakob Zemljič se je v zvezi s tem izrazil takole:

» V nas je zamrl vsak človeški čut, vsako usmiljenje. Vse kar smo imeli človeškega smo izgubili.«

(Jakob Zemljič, Muzej novejšje zgodovine Celje)

**Vojaška hierarhija je v vojski še danes enaka, posamezniku določeni položaj (oz. napredovanje) omogočajo čini. Najnižji člen hierarhije je vojak, sledi mu podčastnik, nato častniki različnih nazivov, ter general oz. admiral v vojni mornarici.

Nasprotno, so poročevalci odlikovanja postavljali na tehtnico ob vojnem kaosu. Za premožni del prebivalcev v civilu so bila eden izmed odločilnih vzrokov, da so se odpravljali na fronto. Neodobravanje je prihajalo tudi od tistih, ki so med selitvami fronte prihajali v stike s civilisti na nasprotnikovi strani. V precej primerih so naleteli na nepoznavanje Slovanov v Avstro-Ogrski. Slovenski vojak Franc Jošt je bil eden tistih, ki so jih na Galiciji zajeli Rusi. Skupaj z nekaterimi člani svojega bataljona je bil odveden v ujetništvo. Ko se je znašel v neki ruski vasi tik za fronto, pa ga tamkajšnji ljudje kot Slovence niso prepoznali:

» *»Od kod sta?« so ju spraševali.*

»Iz Avstro-Ogrske. Slovence sva, Slovenci pa živimo v Avstro-Ogrski.«

Niso ju razumeli. Kakšna Slovence? Za Avstro-Ogrsko so že slišali, saj so bili z njo v vojni, za Slovence pa še nikoli.«

(Branko Zupanc: Priseljenci [še neobjavljena publikacija], str. 6)

Cesar, ki ob vsaki priložnosti ni pozabil izraziti svoje naklonjenosti Slovcem v svoji deželi, je nadnje postavil svoje oficirje, ki niso skrivali nenaklonjenosti. Slovenskemu nižjemu vojaštvu se je vse bolj zdelo, da svojo narodno anonimnost dolžni predvsem isti oblasti, ki jim je javno izražala naklonjenost.

Zdelo se je tudi, da nadrejenim sploh ni mar, koliko hrane bo dobila četa in koliko posameznik. Ivan Lah, slovenski romanopisec na romunski fronti v drugi knjigi svojih Spominov oživlja sliko nekega majorja, ki ga je jezila počasnost oddelka, kateremu je bil dodeljen. Avtor ob tem poudari, da je ta visoki major pozabil vprašati, kdaj so vojaki nazadnje jedli. (Iztok Ilich, Oblaki so rdeči, str. 17)

Na drugi strani stojijo tisti, ki so upravičili poročila časopisja. Taki, ki so trpeli pomanjkanje skupaj s celotnim oddelkom in so z vojaki ravnali pravično. Razlika se je kazala v odnosih in razpoloženju vojaštva. Naj navedem primer, ki se ga spominja podoficir Jože Hameršek v svojem delu Skozi prvo svetovno vojno. Opisuje dogodek na ruski fronti, kjer je ob četi med prodiranje skozi prve vojne vrste, vztrajal hudo ranjen kapetan Rublicus. Ko so ga nameravali naložiti na nosila je vzklikal: *»Svojih fantov ne zapustim!«* * (Iztok Ilich, Oblaki so rdeči, str. 35)

SLIKA3:

Odnosi Slovencev z Nemci v letu 1918 prikazuje karikatura, ki je izšla v Kurentu. Nemški državljani so se namreč množično naseljevali na ozemlje današnje Slovenije.

(vir: [http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-HWMCJ3LR/?query=%27source%3d%27c4%8dasopisje%40AND%40srel%3dKurent+\(1918\)%27&browse=%ef%bf%bdasopisje&node=besedila%2f1&pageSize=25&sortDir=ASC&sort=date](http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-HWMCJ3LR/?query=%27source%3d%27c4%8dasopisje%40AND%40srel%3dKurent+(1918)%27&browse=%ef%bf%bdasopisje&node=besedila%2f1&pageSize=25&sortDir=ASC&sort=date), 8.1.2015)

1.3. Odnos Slovencev do sosednje Italije

Italija je v letih pred veliko vojno že dokaj jasno izražala svoje ozemeljske apetite. Slovenska Trst in Istra sta bila predmet pogajanj med Avstro-Ogrsko in Italijo. Avstro-Ogrska je z ozemlji držala italijansko zavezništvo. Ker je napetost rasla, je monarhija potrebovala trdno zvezo, ki pa je Italija ni nudila. Razglasitev nevtralnosti ob začetku vojne je dala pobudo resnejšim pogajanjem. Nemčija je Avstro-Ogrski svetovala popustljivost in odprtost zahtevam po ozemlju. Čeprav je bila Italija od l. 1882 članica centralnih sil, je kmalu po začetku vojne razglasila nevtralnost. Do l. 1915 se je skrivaj pogajala z obema taboroma. Ozemeljsko bi se država bolj razširila v zvezi z antanto, ta je namreč februarja 1.1915 sprejela londonski memorandum, po katerem bi si Italija po vojni priključila Trst, Južno Tirolsko, Tridentinsko, Gorico in Gradišče ob Soči.

Po podpisu sporazuma in italijanskega prestopa na stran antante je Italija še nekaj časa igrala vlogo nevtralne sile in nadaljevala pogajanja s člani centralnih sil.

Avstro – Ogrska je Italijo na svoji strani potrebovala, da bi preprečila odprtje nove fronte, ki bi bila zanjo geografsko neugodna (Italija bi državo, kot soseda, obkolila in ji tako rekoč odprla fronto na meji njenega matičnega ozemlja), kot tudi izčrpajoča, se je že slabo leto bojevala na balkanski fronti, kjer je od 15. avgusta 1914 prodirala proti središču Srbije. Spopad jo je vojaško izčrpaval, saj je imela Srbija, kljub optimističnim poročilom, ki so prihajali v javnost, do jeseni 1914 vojaško premoč. Hkrati so na zahodni fronti potekali vnaprej načrtovani boji (Nemčija je namreč že pred začetkom vojne sestavila natančen načrt prodora na francosko ozemlje). Nemci so se bili prisiljeni, po hitrem prodoru do reke Marne, septembra 1914 zaradi izčrpanosti in velikih izgub, začasno umakniti. Fronta je bila za čas na obeh straneh postavljena v okope.

Boji so tekli tudi na vzhodni fronti in sicer med Avstro-Ogrsko ter Rusijo. V Galiciji je bil že septembra 1914 odločen poraz avstro-ogrskih in ruskih čet, ter priznana ruska premoč.

V takih okoliščinah je avstro-ogrsko prizadevanje, da bi na svojo stran dobila Italijo, veliko bolj smiselno. V tistem času je bilo to civilistom veliko manj razumljivo. Zaradi zadržanih ali omiljenih informacij, ki so jih prejeli v svojih časnikih, so si razmere slikali v pravi luči le po (pogosto cenzuriranih) poročilih sorodnikov, ki so bili udeleženi v tem ali onem spopadu.

Vojno napoved je Italija izdala ob skrajnem roku, 23. maja 1915.

Slovenci so do Italijanov že pred vojno gojili specifičen odnos. Nemcev so se, kot močnih zaveznikov monarhije, bali. Na njihovo neodobravanje zaradi slovenske prepreke med državo

in morjem, so odgovarjali s prav tako tihim neodobravanjem, ki še zdaleč ni smelo priti v časopise. Nekatere slovenske dežele (npr. Štajerska, ki je bila skoraj v celoti germanizirana) so bile pretežno nemške in avstrijske.

Italijane pa je javnost prezirala. Njihove zahteve so bile jasne in so žalile Slovence, ter grozile, da jim razkosajo ozemlje na zahodu. Niti pred, niti med vojno časopisje ni skrivalo svojih nazorov nasproti italijanskim sosedom.

Anton Grahek, udeleženec vojne, ki so ga kasneje Italijani tudi zajeli, je ob vstopu sosede v vojno zapisal:

*» /.../ Ko smo izvedeli, da je Italija napovedala Avstriji vojno, smo bili razkačeni kakor levi. Ni nam bilo dosti za Avstrijo. Ampak, na Italijo je bil pa vsak jezen. /.../«
(Anton Grahek: Spomini na prvo svetovno vojno in ujetništvo (prenovljena izdaja, Ljubljana: 2001, str. 21)).*

Ne le poročevalci, tudi slovenske množice so bivale v takem vzdušju. V veliki večini je bila za to kriva italijanska odkrita usmerjenost k širitvi matičnega ozemlja.

Drugo za drugim so v letih nastajala društva iredentistov – predstavnikov ideje, ki je predvidevala razširitev Italije do njenega prvotnega obsega in so si tako hkrati tudi prizadevala, da bi država razširila svoje meje čez tedaj še slovenska ozemlja. Po razglasitvi italijanske nevtralnosti je cenzura pazila na poročanje slovenskega časopisja. Italijo je potrebovala na svoji strani. Tako so Slovenci v prvem vojnem letu o Italiji omejeno poročali, osredotočili so se na bojišča, ki so bila odprta, omenjali pa so zgolj pogajanja, ki potekajo z zahodnimi sosedi.

Slovenstvo je v predvojnem času skrbela velikodušnost Avstro-Ogrske in tolikšna odprtost za pogajanja. Italiji pa tudi ta velikodušnost ni bila dovolj.

V dneh po 23. maju 1915 je v slovenskih časnikih nastopil poročevalski bum. Monarhija in cenzura sta dali časnikom proste roke, da so se razpisali, kako globoko se je spustila Italija z londonskim memorandumom.

Cesar je že drugič poslal javni nagovor svojim narodom. Sporočil je novico, ki jo imamo danes za nepričakovano, v maju 1915 pa se je tako oblasti, kot ljudem v civilu, italijanska nevtralnost že nekaj časa zdela sumljiva.

Dolenjske novice, časnik ki je prvič izšel l. 1909, da bi pisal o prvih pojavih elektrike na javnih trgih našega ozemlja poroča, da je bilo:

» /.../ Že v prisiljenem in svojevotnjem tolmačenju trozvezne pogodbe videti, da Italija ni odkritosrčna, ampak se hoče z danim položajem okoristiti in v danem trenutku planiti po svojem zavezniku. /.../«

(Cesar svojim narodom. Dolenjske novice, J. Krajec, št. 9, str. 33)

Slovenski poročevalci so se množično razpisali tudi o, sedaj javnih pogojih, ki jih je nevtralna Italija predložila Avstro-Ogrski, da bi se znova priključila predvojni zvezi centralnih sil.

Slovenstvu so se zdeli posebno predrzni potem ko je zakročila novica, da je Italija med pogajanji, po besedah Franca Jožefa:

» /.../začela s pohlepnim očesom gledati čez naše meje/.../« (Mojim narodom! Dolenjske novice, J. Krajec, št. 9, str. 33)

Vojna napoved je vodila k prelomnemu dogodku za naša ozemlja, k odprtju soške fronte iz 23. na 24. maj.

Slovenske čete so se vračale z bojišča v Galiciji, kjer so boji potekali že več mesecev, nekaj enot se je prebijalo v Srbiji in njihove vrste so doživele velike izgube. Vojaki so bili utrujeni od boja, bojna morala je padala in, v nasprotju s sovražnikom, so utrpeli izgube tudi v vojaški opremi.

Čeprav je bil ob odprtju Soške fronte novi nasprotnik bolje opremljen in imel je spočito vojsko v polnem številu, se je avstro-ogrška vojska odzvala v nasprotju s pričakovanji antante in nazadnje potisnila frontno črto s slovenskega ozemlja.

Predvsem enote, ki so jih v večini predstavljali Slovenci, so bile najbolj bojevite. Slovenec je prvič prav občutil, da ima nekaj »svojega«, kar mora braniti.

Pisma, dnevniki in korespondence tistega časa (na našem ozemlju) so si v preziru do Italijanov in podpori fantov v Kobaridu enotna.

Kurent je v svoji 6. številki izdal pesnitev, ki izjemoma ni bila naperjena v domačo oblast Avstro-Ogrske, temveč našim sosedom ob njihovem porazu v Kobaridu. V nagovoru sosedom se opira na italijansko »požrešnost« in pravi, da:

» /.../Sedaj nam je žal, da premalo smo vas natolkli, ko srečali smo se na Soči, in vendar smo dali vam jasen dokaz, kako se odločil bo boj naš bodoči. /.../«

(Našim sosedom! Kurent, 30.3.1919, št. 6. str. 64)

1.4. Odnos Slovencev do cesarja

Habsburžani so našemu ozemlju vladali šeststo let. Samo Franc Jožef, dobri stari cesar in slovenski sinonim zlate dobe avstro-ogrske monarhije, je imel oblast v rokah 68 let. Po sinovem samomoru leta 1889 je njegov naslednik postal Franc Ferdinand, nečak, ki pa mu je bil po političnih nazorih tuj. Z nečakom sta imela v zasebnem življenju hladen odnos, ter malo stikov, odkar se je Franc Ferdinand uprl stričevemu poseganju v njegov (nezaželjen) zakon z grofico Sofijo Chotek.

Po njegovi smrti je izdal ultimatum Srbiji in ob tem postal odločilni vojni pobudnik. Slovenci prvo vojno leto nanj niso gledali s te strani. Čeprav je bil boj za domovino in cesarja pod vprašanje, je še zmeraj bil, v veliki meri, prisoten in so se nanj sklicevali, ter mu verjeli. Razmere so izsilile, da je Slovan iz Avstro-Ogrske na oblast pogledal z drugačne perspektive. Vojna je bila v časopisju, ki ga je nadzirala in pošiljala v tisk Dunajska cenzura, prikazana popolnoma drugače. Kot zmagoslavna borba avstro-ogrskih čet proti sovražniku, ki mu je v večini primerov slabo kazalo. Kadar pa mu je šlo na bolje in neuspeha v državi, zaradi velike količine osmrtnic, ki niso zmogli skriti pred očmi javnosti, so nasprotnika kazali v podli luči. Pojma, cesar in cenzura, vsaj na zunaj in v vsakdanjih pomenkih niso povezovali, kasneje pa se jeta povezava prav dobro razširila. Cesar, ki jih je v okrožnicah naslavljal z »Mojim narodom!«, je razlikoval tiste, ki so mu vojskovali vojno. Vojak na fronti je videl v privilegijih tistih na višjih položajih privilegije Dunaja, bogastvo monarhije.

V drugem letu vojne so se ponovno oglasili srbski simpatizerji in, ker cesar ni več veliko zahajal v javni prostor, napeljali ljudi k novim (oziroma prenovljenim) idejam. V letu 1916 so se razširile govorice, da je cesar hudo zbolel. Slovenski časniki so imeli na našem ozemlju nalogo takšne govorice zatreti, saj bi lahko slabo vplivale na vojno moralo med civilisti in vojaki.

Opravičevali so njegovo odsotnost na raznih ceremonijah, ter mirili ljudstvo, pri čemer so igrali noto njegove mednarodne priljubljenosti.

»/.../ Že pred 14 dnevi smo naznanili v svojem listu, da je cesar na lahkem prehlajenju obolel in da se radi tega ni udeležil slavnosti dunajskega pevskega društva. Bolezen pa ni prenehala, ampak se je zadnji čas celo nekoliko poslabšala, in sicer tako, da se cesar na željo zdravnikov ne bo udeležil otvoritve delegacij" v Budimpešti.

Seveda je ta novica vzbudila ne samo v Avstriji, ampak po celem svetu, največjo pozornost,

*kajti avstrijski cesar je med vladarji najbolj priljubljena in najbolj znana oseba /.../«
(Cesar bolan. Slovenski gospodar , letnik 48, št.17. str. 1)*

Bolezen je hitro napredovala. Cesar je umrl 21. novembra l. 1916, ko je bila svetovna vojna šele v zagonu. Ob tej veliki izgubi se je, v nasprotju s poročevalskim »bumom«, ki je ob smrti prestolonaslednika Franca Ferdinanda, trajal skoraj ves mesec, razpisalo po večini v eni številki posameznega časopisa.

Prispevki, ki so povzdigovali dosežke in vladavino starega cesarja, so se še na istih straneh začeli vrteti okoli novega vladajočega para, cesarja Karla I. in cesarice Cite.

Ob žalni priložnosti so se mnogi dotaknili cesarjeve dobrote, ki jo je kazal Slovencem in slovenskega ljudstva samega, ki je bilo

»/.../ Vedno zvest in udan narod/.../« (Cesar Franc Jožef. Slovenski gospodar, letnik 50, št. 48. str. 1)

Vzdušje, ki je v teh dnevih vojne zajelo naše ozemlje in vso ozemlje Avstro-Ogrske, je bilo nekaj, kar so naši poročevalci radi poudarjali. V pokojnem cesarju so videli zaščitnika in bili so pripravljeni privzdigniti ga v svetnika, če bi si s tem zagotovili naklonjenost novega vladarja.

» /.../ Tudi med nami Slovenci je žalost vsled smrti cesarja Franca Jožefa velika in splošna. /.../ Raz hiše so plapolale žalne zastave, v okrajih so brlele lučice pred napol zakritimi cesarjevimi podobami in sohami, v občinskih odborih, društvih, zavodih so se obdržavale žalne seje, na tisoče in tisoče brzojavov z besedami sočutja je pohitelo na cesarski Dunaj, po cerkvah so se služile sv. maše za rajnega, in iz src vernikov so kipele vroče molitve za njegovo dušo. /.../«

(Cesar Franc Jožef. Slovenski gospodar, letnik 50, št. 48. str. 1)

Hvalili so tudi par na oblasti. Cesar Karel je postal figura, ki je nastopila hitro in je stopila na mesto močnega in vplivnega vladarja, ki si je sloves prislužil z leti. Novi cesar ni imel toliko časa, monarhija je v vojni vihri potrebovala odločnega voditelja. Slovencem je bil predstavljen nov obraz, ki so ga bili pripravljeni sprejeti, predvsem so se navduševali nad novo cesarico.

» /.../Zvesta katoličanka, vzorna žena, blaga mati bo visoka gospa tudi avstrijskim narodom močna zaščitnica, ubogim in žalostnim sočutna pomočnica, vsem državljanom dobra, plemenita mati! Živela avstrijska cesarska dvojica, cesar Karol I. in cesarica Cita! /.../«
(Cesarica Zita. Slovenski gospodar, letnik 50, št. 48. str. 2)

SLIKA5:

Fotografija cesarice Cite v Ilustriranem glasniku ob njenem godu (vir: Ilustrirani glasnik.
Katoliška tiskarna, 02.05.1918.

<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-GGMUTKVQ> , str 1)

Cesarski par je v naslednjih mesecih dokazoval, da je monarhija še vedno trdna. Cesarica je obiskovala ceremonije in cesar je nagovarjal državljane Avstro-Ogrske. A priljubljenost, kakršne je bil deležen Franc Ferdinand in avtoriteto pokojnega cesarja si v vrhuncu vojne ni uspel pridobiti.

Precej hitro je začel izgubljati tiste, ki bi ga povsem podpirali.

Tako so Slovenci v svojih cenzuriranih korespondencah in dnevniških zapisih s cesarjem pokopali bleščeče dni monarhije. V očeh večine je njen vpliv padel, med slovenskimi vojaki so krožile razne šale na račun habsburške rodbine. Mnogo se jih je vrtelo okoli prehrane vojaka/civilista, ki se je v težkih časih zdela najpomembnejša. Dobro se je dalo najesti le na cesarjev god, cesarski Dunaj pa je slabo prikrival, da se za tiste na višjih položajih najde dovolj hrane vsak dan.

V letu 1918 je imel vladar odkrite nasprotnike tudi v tisku. Najostreje so ga smešili uredniki Kurenta. Ta kritični časnik je svoj odnos do Dunaja napovedal že v 2. št., kjer se je predstavil slovenstvu:

slovenstvu:

»/.../ V pravem koncu nosi glavo, nam bo sviral na zabavo pesmi, ki mu daj jih čas, zdaj preproste, zdaj umetne, pesmi z Dunaja zajetne spremljal bo mu jezen bas /.../«

(Kurentu. Kurent, letnik 1, št. 2, str. 5)

SLIKA6 :

Cesarska podoba se je uporabljala kot krepitev človekove pripadnosti državi. Upodabljali so ga na steklu in keramiki, ki so jih meščani hranili doma, pa tudi na razglednicah – v danem primeru je dvojica (stari in novi cesar) simbolično upodobljena nad celjskim mestnim jedrom.

(vir: <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=5&id=1564>. Citirano: 26. 1. 2015)

SLOVENCİ V CIVILU

Vojna, ki se je dogajala kot "organiziran boj znotraj okopov" je ob priložnostih ne le posredno, temveč tudi neposredno posegla v življenja tistih, ki so bivali v vaseh nedaleč od frontne linije. Današnja občina Kobarid je najverjetneje ena izmed tistih, ki so na slovenskem ozemlju utrpeli največjo škodo. Zaradi soške fronte, ki je bila odprta v neposredni bližini Kobarida, je bilo današnje mesto z okoliškimi vasmi, skoraj v celoti opustošeno. Danes hrani dokumentacijo in materialne dokaze, po kateri je postala znana v Sloveniji in po svetu, kobariški muzej ter razne druge turistične destinacije.

Da bodo prizadeti kraji ob frontah, se je oblastem zdelo razumljivo. Iz njih so se civilisti množično izseljevali. Ženske, otroci in starejši so si prizadevali, da bi se prebili globlje v notranjost slovenskega ozemlja. Prestolnica Kranjske, Ljubljana, se je soočala z osipom beguncev, vojnih ujetnikov in ranjencev.

" /.../Iz Gorice prišli dve gospe. Nič več tam prestajati, grmenje topov prehudo (...) Iz Kobarida prišli ljudje iz okolice. Prehud dež granat. /.../"

(Fran Miličinski, Dnevnik: 15. junij 1915. str. 153)

Tako je v svojem dnevniku 1914 - 1918 zapisal Fran Miličinski, ki je večino svojih dnevniških zapisov pisal v ironiji, čeprav se mu vojna, kakor je razvidno, še malo ni zdela zabavna. Sovražnikova letala niso delala izjem in so letela tudi nad zaledjem. Miličinski v enem izmed zapisov pravi, da je našel smisel v ljubljanski megli, odkar mesto skriva pred letali.

Tako je nelagodje v slovenskih mestih tekom vojne naraščalo. Ljudi je skrbelo za bližnje, za ovratnike so jim dihali cenzura, Dunaj in poročevalci, ki, po besedah Miličinskega, izdajajo neresnice. Kdor ni zunaj domačih zidov govoril v prid cesarju " *Cesarju kar je cesarjevega!* " (*Izbral in uredil: Iztok Ilich, Oblaki so rdeči, založba DZS. France Bevk: Pot v neznano, str. 184*) je hitro obveljal za politično sumljivega. Od tega statusa se je hitro napredovalo do prve frontne črte ali, če je šlo za žensko ali starejšega človeka, naravnost na morišče.

Miličinski navaja primer branjevke, ki na tržnici ni prodala blaga oficirju po nižji ceni in je govorila preko cesarja. Odpeljali so jo in jo v Gradcu ustrelili.* (17. junij 1915)

Vsakršno govorjenje proti oblasti je bilo prepovedano, pa tudi tisti, ki so se tega držali, niso bili na varnem – anonimna ovadba brez utemeljenega suma je štela kot vsaka druga. Slovanska narodnost je zadeve največkrat poslabšala in ovadbe so takoj sprejeli kot resnične.

Ker so v mestih v teku vojne prevladovali ženske, otroci in starejši, so ti prevzeli funkcije mož, bratov in sinov. Zgodil se je ključen preobrat za emancipacijo ženske, ki se je v času moševe odsotnosti zaposlila v poklicih, ki so pred tem (in še danes) veljali za moške.

Na podeželju so upravljale kmetije svojih mož, pojavile so se v železarski industriji in kakor jih pogosto prikazujejo na razglednicah tistega časa, postale medicinske sestre, oskrbujoč hudo ranjene vojake za fronto in tiste, ki so jih vlaki pripeljali globlje v zaledje.

Delež je bil tudi takih, ki so službe po vojni, iz različnih razlogov, obdržale, kar je sprožilo precej polemik takratnega časa.

Otroci so se v nekaterih primerih prav tako zaposlovali pred svojim časom. Šole na Slovenskem so sicer ostale, a kaj kmalu je prišla prepoved uporabe slovenščine – nadomestila jo je nemščina.

Pogled otroka na vojno je bil svojevrsten, v enem izmed njegovih medvojnih del je nanj namignil tudi Ivan Cankar. V Podobah iz sanj (delo je postopoma izhajalo leta 1917 v časopisu Dom in svet) je prikazal pogovor skupine otrok, ki so tistega dne prejeli novico, da je njihov oče padel na fronti:

» /.../ »Padel je,« Nekaj neznanega, novega, tujega, čisto nerazumljivega je stopilo prednje, je stalo tam visoko in široko, pa ni imelo ne obraza, ne oči, ne ust. /.../ »Kdaj pač se zdaj povrnejo?« je zamišljen vprašal Tonček. Lojzka ga je ošinila z jeznim pogledom, »Kako bi se povrnili, če so padli?« /.../« (Cankar: Podobe iz sanj (Otroci in starci). Dom in svet, Ljubljana, letnik 29, št. 11/12. I.str. 287)

In potem so bili tukaj še starejši, tisti, ki jih je udarila nova realnost. Ti so doživljali »zlate čase« monarhije, potem ko je na oblast prišel mladi prestolonaslednik Franc Jožef, zavladal je pri osemnajstih letih. Dunaj je bil v tistem času močna in bogata prestolnica, ki je ljudi navdajala s ponosom. Enako je veljalo za cesarja. Franc Jožef je imel v 68-letih vladavine dovolj časa, da je postal avtoriteta, ki so jo spoštovali.

Starejši so bili v mladosti priče vojn oz. vojaških posegov, ki v njihova življenja niso posegli do takšne mere, do kakršne je to uspelo prvi svetovni vojni. Še spopadi na Balkanu, ki so bili v letu 1914 še zelo dobro vtisnjeni v spomin ljudstva, ljudi niso pripravili na to, kar je sledilo. Zaveznice so množično pristopale na obe strani, odpirale so se fronte in prihajala so prva poročila o ranjenih in mrtvih.

Strah za bližnje, udeležence na frontah in pa nezaupljivost do vsakogar, sta jim začela krojiti vsakdanjik. Oblast je na vse možne načine posegala v njihova življenja. Z odtujitvijo

sorodnikov, z varljivimi poročili, cenzuro in vse večjim strahom, ko vojne ni in ni hotelo biti konec.

Nekateri viri trdijo, da je bila najhujša lakota.

Fran Miličinski je večino zapisov v dnevniku med vojno posvetil hrani, ki jo je zmanjkovalo.

V enem izmed zapisov je omenil, da:

*» /.../ Vojak s fronte (je) pravil: »Po strelskih jarkih se valja kruh, ker od razburjenosti ne moremo jesti, le kar dobimo pijače, vina, kave zaužijemo. Oni za fronto pa stradajo.« /.../«
(Zbral in uredil Iztok Ilich: Oblaki so rdeči; Fran Miličinski: Dnevnik (odlomki), str. 158)*

Žal pa so, v nasprotju s tem, na kar namiguje odlomek, lakoto trpeli tudi na fronti.

V zaledju so za prevzem živil kmalu uveljavili živilske karte. Že v letu 1915 se je pojavila težava, da je primanjkovalo živil, ki bi jih družina s karto lahko dvignila.

Svoje prehranjevalne navade in življenjski slog so morali slej ali prej spustiti tudi premožnejši meščani, aristokracija sama po sebi je v vojni izgubljala pomen.

Pošta ni prihajala redno, v prvih mesecih sicer še, kmalu pa so okoliščine, ki so se na vseh frontah tekom prvega vojnega leta zaostrovale, tako da je korespondenca na obeh straneh lahko zastala tudi za več mesecev.

Možje so družini redko skušali opisati razmere, saj je v tem primeru cenzura pismo pogosto zadržala.

Cene živil so se strmo vzpenjale, teh pa je primanjkovalo. Le na kmetijah, ki so jih v vojni večinoma vodile žene domačih kmetov ob pomoči otrok, sosedov in, kasneje, deleža vojnih ujetnikov, so vedeli, kaj bodo naslednji dan dali na mizo. Zaradi naraščajoče lakote v mestih so premožnejši dokupovali živila, ki jim po živilskih kartah niso pripadla – razvila se je prava črna borza. Jedi so popreprostili, pri čemer so kakšno sestavino spustili in jo nadomestili s tistimi, ki so jih še imeli na zalogi. Tako je kruh od belega prešel k polnozrnatemu in nato k mokastemu, ki so mu dodajali krompir in je bil, po besedah Frana Miličinskega, precej neužiten:

*» /.../ Kruh je cmokast. Za oreh velik kos krompirja našel notri. /.../«
(Iztok Ilich: Oblaki so rdeči. Fran Miličinski: Dnevnik. Str. 159)*

Meso je skoraj povsem izginilo z jedilnika, prav tako bela moka, sladkor in maslo, prevladal pa je krompir.

Slovenska večina je bila ob začetku 20. stoletja globoko verna. V vojnem času se je to še posebej poznalo, kakor tudi med vojaštvom. Ob božiču je bila v mnogih bataljonih obvezna udeležba na polnočnici, nemalo slovenskih mož, pa jo je v dnevniških zapisih takoj povezalo z domačimi, ki so v zaledju polnili cerkve.

Tako je pri marsikaterem avtorju (npr. Prežihov Voranc, Cankar) razvidno kako je cerkev služila, ne le kot nek poduhovljen prostor, kjer so iskali uteho in upanje, temveč tudi kot objekt, ki je bil uporaben v namen vojne. Za izdelavo orožja so se sprva organizirale akcije, v okviru katerih se je zbiralo kovino. Ti »*kovinski tedni*« (Dušan Nećak in Božo Repe: *Prelom: 1914- 1918*. Sophia, str. 135) kmalu niso bili dovolj. Ena izmed rešitev, s katerimi so preprečevali še večjo stisko in pomanjkanje opreme avstro – ogrske vojske, so bili cerkveni zvonovi, izdelani pretežno iz bron, ki so jih v vojne namene pretopili.

Tako dejanje je pomenilo nek simboličen zlom, ko so se ljudje zbrali na ulicah in javno jokali, saj so, ob merjenju časa in vabilu k svetim obredom, dajali ljudem uteho vsakdanjika in zagotovilo, da tečejo njihova življenja naprej.

Bili so predvsem simbol trdnosti vere, pa ne le v smislu religije same, temveč tudi v smislu vere v nov čas, ki so ga imeli pred vojno in bo nastopil po njej.

SLIKA 7 :

Kako je leta 1916 padel zvonik v Renčah (kraj se je znašel na frontni liniji soške fronte, prebivalci pa so se začasno izselili).

(vir: http://www.rence.si/images/1sv-miniranje_zvonika.jpg, citirano: 28.1.2015)

ODKLON OD VOJNE

Če je bilo do konca leta 1914 že jasno, da bo v poletih mesecih začet spopad, predhodnike (spopade, ki so se jih udeležili Slovenci) prehitel po dolgotrajnosti, pa se ljudje še niso zavedali, kako globoko bo posegel v njihova življenja. Čakala so jih še tri vojna leta.

Pravi odklon od vojne se ni pojavil povsod naenkrat ali množično.

Da je ob cesarjevi smrti slovenski vojak Franc Arnejc zapisal, da ob prisegi novemu cesarju:

»/.../ Ne morem biti navdušen, ker sem ljubezen do avstro-ogrske domovine izgubil skoraj popolnoma. /.../« so ga, kot posameznika, pripeljali osebni motivi. Teh pa je bilo, tekem vojne, vse več. On sam navaja, da je ljubezen do cesarja in domovine izgubil ker: *» /.../ Vsepovsod vidim nepravilno ravnanje z nami. /.../«* (oba citata: Franc Arnejc: *Od Dnestra do Piave. Družba sv. Mohorja v Celovcu: 1970. str. 63*)

Med tistimi, ki so Slovincu vojno najbolj uprli so bili, zgoraj omenjeno, nemoralno ravnanje, ki je prihajalo od višjih akterjev, lakota in žeja (ob priložnostih so imeli na voljo več ruma kot vode), vse več žrtev, ki jih je terjala vojna in naraščajoče število vojnih invalidov. Mnogi so bili tudi že dolgo od doma in ločeni od domačih.

Odklon, o katerih so, bolj ali manj uspešno, pisali v pismih in dnevnikih, je prerasel v odkrite in organizirane upore znotraj polkov, ter bataljonov, šele v zadnjem vojnem letu. Z majsko deklaracijo in pričakovanjem konca vojne je napetost rastla.

Uprli so se 97. pehotni polk v Radgoni, 7. lovski bataljon v Muravu, 2. gorski strelski polk in mornarji v Puli, ter Boka Kotorski*.

Ti so navdihnili mnoge avtorje in postali eden izmed vodilnih motivov slovenskega prvega vojnega romana – Vorančevega Doberdoba.

*Dokumentarni film: Slovenci v prvi svetovni vojni (1914-1918)

Strah pred takšnimi odkloni, ki bi (in so) pripeljali do dezertacij na nasprotnikovo stran, je monarhija z izrazila že z zadržanostjo pred pošiljanjem Slovanov v državi na srbsko fronto.

Strah je bil upravičen, saj so bili nekatere enote na reki Drini in drugod posebno prizanesljive do bataljonov, ki so bili večinsko slovenski. V slovenske okope so ob priložnosti namreč streljali sporočila »Ne pucajte, bracu.« ali pa so zgolj bolj pazili na t.i. kranjske Janeze.

Tisti, ki so po začetku vojne ostali zvesti jugoslovanski ideji, niso dolgo ostali na avstrijski strani, temveč so ob najboljši priložnosti dezertirali in prestopili na nasprotnikovo stran.

Kar so si pred vojno zamislili t.i. Preporodovci – skupina študentov in dijakov, ki je svoje zamisli o osvoboditvi izpod Avstro-Ogrske, redno objavljala v časopisu Preporod- za to so se med vojno borili t.i. dobrovoljci – Slovenci, Hrvati in Srbi, ki so sicer spadali pod avstro-ogrsko monarhijo, a so ob tekom vojne prestopali na stran antantnih sil, da bi si po vojni zagotovili jugoslovansko državo. Dobrovoljci so obstajali že pred začetkom prve – velike vojne. Med boji na Balkanu je tak naziv pripadal srbskim vojakom – dezertarji so ga prevzeli, da bi izkazali podporo »bratom v jeziku«, ki so jih v vojni podprli. S prestopom so postali dobrodošli tudi na ruski in vzhodni fronti in, čeprav so antantne sile ob istem času z Italijo načrtovale razkosanje slovenske zemlje, so se te enote bojevale z vnemo in v prepričanju, da bodo po koncu vojne videli nastati novo državo – Jugoslavijo.

Začelo se je v Odesi (Rusija) in sicer leta 1916, čeprav so nekateri prestopili že v prvih vojnih dneh. Ideja je ostala močna in se je krepila v duhu ruske oktobrske revolucije, ki so se je mnogi dobrovoljci udeleženi v vrstah Rdeče armade.

Ideja in zavračanje Avstro-Ogrske, pa nista odvrnila precejšnjega deleža tistih, ki so pred dezertacijo delovali v avstro-ogrski vojski pred tem, da bi v letu 1917 množično zapuščali dobrovoljske enote. Kriv naj bi bil pokroviteljski in vzvišen odnos, ki se ga s srbske strani niso nadejali, največ pa so ga bili deležni s strani Italije, s katero so se znašli v zavezniški zvezi. Novih, množičnih pristopov med dobrovoljce do konca vojne ni bilo – tega je bila kriva predvsem avstrijska propaganda in pa slovenske stranke (SLS, NNS, JSDS), ki so se zavzemale za rešitev jugoslovanskega vprašanja znotraj meja Avstro-Ogrske. Do leta 1917 je bilo to prepričanje dovolj trdno, da so Slovenci vanj verjeli.* (* Ernest Turk: Dobrovoljci proti Avstro – Ogrski. Založba Borec: Ljubljana, 1978. str. 11)

Slovenski dezertarji pa se niso obračali zgolj na nasprotnika, temveč so zavetje iskali tudi v domačih gozdovih, stran od fronte. Pridruževali so se t.i. »zelenemu kadru«.

To so bili »vojaki, ki so prišli na dopust, pa se niso več želeli vrniti na fronto.«* (* Dušan Nečak in Božo Repe: Prelom: 1914 – 1918. Založba Sophia: Ljubljana, 2005. Str. 136)

Odpor in predvsem velik strah, saj vojna že dolgo ni bila več »organiziran boj«, kakor jo včasih pojmuje, temveč je narodom že zdavnaj ušla iz rok*, se je postopoma razširil med Slovenci. Vse občutljivejši so postajali tudi glede narodnega vprašanja, saj je v l. 1917 kazalo, da rešitev znotraj Avstro – Ogrske ni več mogoča. Na tem področju so popustile tudi slovenske stranke v parlamentu in, predvsem zaradi nemškega neodobravanja kakršnekoli vrste slovenske avtonomije. Že v letu 1916 so prišli v šole in med javne uslužbence prvi pozivi k opustitvi slovenskega jezika - njegovo rabo so prepovedali oz. jo dovoljevali samo v skrajnih primerih, začasno pa je bilo prekinjeno tudi kakršnokoli slovensko politično udejstvovanje. Ozemlje je (p)ostalo nemški »most do Adrije«. Tako odpor do vojne ni ostal zakoreninjen med tistimi, ki so na frontah njen pravi obraz spoznali iz prve roke, temveč tudi med tistimi, ki so ostajali v zaledju, se politično oz. literarno prikazovali v slovenskem prostoru tistega časa.

*Prvi pokazatelj je že dogajanje na vzhodni fronti, kjer so se vsi nemški vojni načrti izkazali za pomanjkljive. Tudi prodor v Srbijo je bil težavnejši in izgube so bile vse večje.

KONEC VOJNE IN JUGOSLAVIJA

Prva svetovna vojna je bila vojna, kakršne svet in predvsem Slovenci v njem, še niso doživeli. Spopad evropskih in svetovnih velesil je trajal štiri leta in ga je danes že precej zasenčil nek drug spopad – vojna, ki je še temeljiteje kosila med svetovnim prebivalstvom po kratkotrajnem, 32 – letnem obdobju miru.

Ljudje v to navidezno spravo velesil niso najbolj verjeli.

» *To in to se bo razčistilo v naslednji vojni...«* (* *Doberdob*)

Tudi italijanskega vprašanja niso imeli namena pustiti, kakor je obstalo po koncu prve vojne. Vendar so imeli vojne za nek kratek čas vsi dovolj in ob odhodih iz fronte, ki so bili množični večina ni mislila na prihod nove vihre.

1.1 KONEC VOJNE

Vojna se je končala 11. novembra 1918, potem ko je Nemčija podpisala kapitulacijo svojih čet. Avstro – Ogrska je razpadla in Slovenci smo dobili novo državo.

Konec velike vojne ni nastopil nepričakovano, temveč so ga že dolgo slutili. Med slovenskimi četami se je tako širilo razburjenje, nekakšna nestrpnost. Vojaki, ki so jim odobrili dopust, se pogosto niso vračali.

Franc Arnejc je za dopust zaprosil tik pred koncem, 10. novembra l. 1918, ko je izvedel, da mu je zbolel oče. Takrat je bil s svojo enoto nastaljen v Borovljah:

» *././ Dobim dva dni dopusta in si napravim načrt, nič več se vrniti v Borovlje. ././«*
(*Franc Arnejc: Od Dnestra do Piave. Družba sv. Mohorja v Celovcu: 1970. str. 130*)

Ob tem času, ko je bila velika vojna že v zadnjih zdihljajih, so se namreč razprtije pojavile tudi znotraj zavezniških vrst. Slovenci so vse težje prizanesljivo gledali na Nemce, ki so jim v domovini, za frontno črto, vsiljevali kulturo in jezik.

Veliko se je pisalo o miru, o Jugoslaviji in žrtvah, ki so jih Slovenci utrpeli.

Govorilo se je, da bo vojne kmalu konec in, da centralnim silam slabo kaže. Slovenci, posebno ker se jim je napovedovala Jugoslavija, niso hoteli pasti v zadnjih vojnih dneh.

8. avgusta 1918 je prelomnica sprožila nemško kapitulacijo in posledično končala vojno. Bitka pri Amiensu se je končala s hudim porazom nemške strani – vrh evropskih velesil je

odprl pogajanja na vprašanje o nadaljnji smiselnosti vojne. Avgusta istega leta so bila mnenja vrhov evropskih velesil še precej različna, centralne sile so ob sestankovanju na belgijskem letovišču preučile in sprva zavrnile mirovne pogoje. A jesen leta 1918 je terjala svoje. Septembrski ofenzivi Američanov (zahodna fronta) je sledil dokončen umik Nemčije, ki pa je iz vojne izstopila 11. novembra 1918. Tak je bil konec vojne.

Vojaštvo se je počasi in z zadovoljstvom vračalo domov. Slike so podobne tistim, posnetim ob prvih ofenzivah, le da so bili vračajoči suhi in utrujeni.

Franc Leskovec, enaindvajsetletni vojni udeleženec, se je vračal domov z italijanskega bojišča in je popisal, kako je videl vrnitev avstrijskih enot v domovino, potem ko so jim Italijani zasedli vso opremo:

»/.../Vsa cesta polna vojaštva, topov, trena in avtomobilov. Vse se pomika počasi, previdno in tiho nazaj. /.../« (Kamra [online]: digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin. Franc Leskovec: Proti Italiji, str. 159)

V zaledju je bilo materam in ženam težje, ko so čakale na vrnitev sinov in mož. Žal jih večina vrnitve ni dočakala.

Tik pred koncem (in po njem) so razpadle mnoge državne tvorbe (nastale Estonija, Latvija, Litva, Češkoslovaška in Kraljevina SHS). Slovenci smo dobili novo državo.

1.2 JUGOSLAVIJA

Ideja jugoslovanske države se je pojavila zgodaj v 19. stoletju – v obdobju, ko se je bila črkarska pravda, so posamezniki že razvijali idejo o povezovanju z južnoslovanskimi narodi. Ker je šlo v takih primerih predvsem za težnje po kulturni (predvsem jezikovni) združitvi, so poskusi eden za drugim propadali.

Po končanih balkanskih vojnah se je ideologija nekoliko obnovila. Držala se je, oziroma se je skušala držati, v okvirjih države Avstro-Ogrske. Srbi, Hrvati in Slovenci bi v monarhiji lahko predstavljali vejo oblasti in dosegli določeno stopnjo avtonomije. Željo po takšni ureditvi je samo še povečala aneksija Bosne in Hercegovine.

Avtonomijo naj bi si, v omejenem obsegu, pridobili s pestrim strankarskim življenjem – od klerikalnih pa do liberalnih strank, a med vojno jih je oblast zatrla. Čeprav je ideja o državi južnih Slovanov znotraj monarhije dolgo stala na mestu in prejemale podporo tako slovenskih klerikalcev kot liberalcev, so ji v letu 1917 vse po vrsti priznale poraz.

Jugoslavija je bila v zadnjih dveh vojnih letih, ko ji je uspel preboj v zaledju, na fronti samo še ideja, o kateri so vojaki slišali iz omejenih virov, ki so skozi roke cenzure pritekali mednje. Imeli so jo že za sinonim boljše prihodnosti v kolikor jih je ta predpostavka odrezala od smrdečih jarkov, lakote in uši. Dajala je ljudem najpomembnejše, česar so bili lahko deležni v veliki vojni – upanje.

Udeleženec Ivan Lah je v svojih spominih na hudo uro, ki jo je prebil skrivajoč se pred sovražnikom za bližnjim drevesom, opisal barvito. Bil je, kot trdi, prepričan, da je z njim konec in v tistih ključnih trenutkih si je v spomin priklical državo, ki bi ga ob koncu vojne čakala in je v tem času prevzela skoraj utopične poteze.

»/.../ Bog, ki si me rešil iz rok sovražnika in me obvaroval v teh trenutkih, daj, da se vrnem srečno, da vidim Jugoslavijo. /.../« (Iztok Ilich: Oblaki so rdeči. Ivan Lah: Druga knjiga spominov. str. 24)

Srbi so z Niško deklaracijo 7. decembra 1914 že odprli vrata novi državi, ter jo uvrstili med pglavitne vojne interese. Slovenci so potrebovali več časa, saj bi se bilo v vojnem obdobju težko boriti ob tistemu, ki bi mu idejno nasprotovali.

Da so jo v letu sedemnajst že večinsko sprejeli (na kar je kazalo število podpisov, ki jih je zbrala majniška deklaracija), so zaslužni izobraženci, ki niso verjeli v nadaljnji razvoj pod

okriljem Avstro-Ogrske. Cankar je bil prav zaradi te ideje zaprt, potem ko je javno izjavil, da smo vsi južni Slovani:

*»Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci – po kulturi /.../ pa smo si veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu/.../«**

Ker slovenski literat Ivan Cankar pogosto ni imel dlake na jeziku in se tudi ni bal posegov oblasti, je, prav tako javno, izrazil veliko mero sovražnosti nasproti monarhiji (kakor je časopisje poročalo javnosti). Končal je z udarnim pribitkom: *»Pustimo to oficijalno Avstrijo v njenem lastnem dreku.«**, za kar so ga kasneje tudi zaprli (* *Obadva vira: Republika za Slovenijo: Ministrstvo za kulturo [online] Arhivalija meseca (avgust 2013). Kazenski spis Ivana Cankarja (13. april–19. september 1913) citirano: 24. 1, 2015)*

Sumničenja so se ob začetku vojne razpasla in Avstro-Ogrsko je ukleščila nekakšna paranoja pred t.i. slavofili – podporniki sovražne srbske vojske. Izvajale so se sodne preiskave mnogih znanih slovenskih obrazov, med njimi Ferda Vesela, ki bi lahko kvarno vplival na avstrijsko vojno propagando s slikami in risbami, ki jih je ustvarjal. Pa tudi znane poročevalske obraze kot npr. Ivana Laha (urednik časnika Jutro in Dan) in pisatelja Vladimirja Levstika.

Ljudi je zares prepričal faktor, ki se je do tedaj, govorimo o letu 1917, že precejkrat obrnil v prid državnemu mnenju, a ga je tokrat le zaneslo k južnim sosedom – propaganda.

Slovenci so, čeprav je bilo potrjeno da novice, objavljene v listih, še zdaleč niso vselej verodostojne, naročali vsaj en časnik. Potrebovali so nekaj, kar bi jim poročalo, čeprav napihnjeno, o svetovnem dogajanju, ki mu v celoti ni bilo mogoče slediti.

Potem ko so se v tretjem vojnem letu časnikarji začeli zgledovati po jugoslovanski ideji in so, na temeljih takratnega političnega stanja (strankarstvo je ponovno oživel) na novo gradili idejo Jugoslavije, so bili ljudje že toliko siti vojne, da so jo množično podprli.

30. maja 1917, ob ponovnem odprtju dunajskega parlamenta je bila prebrana majniška deklaracija, ki jo je spisal dr. Janez Evangelist Krek.

Podpisalo jo je dvajset članov jugoslovanskega kluba, glasila pa se je takole:

»Podpisani poslanci, ki so združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljamo, da zahtevamo na temelju narodnega načela in hrvaškega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi združijo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega narodnega gospodstva tujcev in osnovano

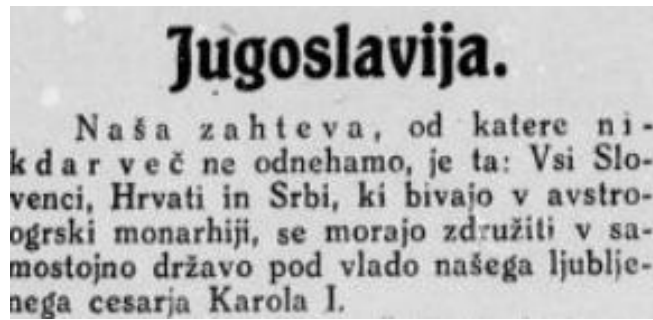
na demokratični podlagi. Za uresničenje te zahteve enotnega naroda bodo zastavili vse moči. S tem pridržkom se bodo podpisani udeležili parlamentarnega dela»
(Časnik: spletni magazin z mero. [online] Franci Koncilija: Majniška deklaracija, 31.5.2012 6:14. Citirano: 24.1.2015)

Gibanje je začelo zbirati podpise in jih zbralo dovolj, da so se po koncu vojne, 1. decembra 1918, brez zadržkov povezali v kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Jugoslavijo.

SLIKA8:
tudi jugoslovanska država se je zapletla v propagandno tekmo.

(vir: <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=7&id=9029> . citirano: 24.1.2015)

SLIKA9 :

Članek v zgodnjem letu 1918 (izdan je bil januarja v Domoljubu) nakazuje, da je t.i. jugoslovanska ideja prevzela mnogo oblik. V dani verziji se časnik glasno izraža v podporo Jugoslaviji, čeprav na državni vrh še vedno postavlja avstrijskega cesarja.

(vir: Domoljub: št. 3, 17. Januar 1918. str. 2)

ZAKLJUČEK

Prva svetovna vojna je "čez noč" prebudila naše kraje, tako v pogledu slovenskega individuuma, kot v obziru obširnega zbora takratnih medijev, časopisja.

Čeprav sem v svojih hipotezah težila k temu, da so se slovenske množice v večini oddaljevale od cesarskega Dunaja, je precej Slovencev pred vojno zavračalo jugoslovansko idejo, torej vsaj verziji, kakršno poznamo danes – celovito in avtonomno enoto, ki je predvidevala popolno odcepitev od Avstro-Ogrske. Takšne množice je avstrijski cesar potreboval. Idejno jih je podpirala cenzura, ki je skrbelo, da med vojno preko korespondenc vojakov z zalednem ali v obliki časopisnih člankov, ni potovala protiavstrijska ideologija.

Toda slovenski poročevalci niso v celoti sodelovali z avstrijsko politiko, predvsem tisti, ki so bili pod vplivi takratnih slov. literatov, so ostro kritizirali politični položaj v lastni razpadajoči državi in po vsem vojskujočem se svetu. Vojni začetki Slovincem niso bili mučni, čutili so celo večjo pripadnost Avstriji, kot kdaj koli prej, atentat je sprožil val ogorčenja, ker je bil prestolonaslednik med Slovani v Avstro-Ogrski precej priljubljen, predvsem zaradi odprtih nazorov nasproti jugoslovanskim težnjam.

Zajezila ga je šele trajajoča vojna, ki ni tekla po začetnih optimističnih napovedih. Odklon Slovencev je postajal vse večji in večji navkljub strogi cenzuri. Nasprotno, prav cenzura in listi, ki so se udeleževali vojne propagande, so v veliki meri – sploh v zaledju- podkrepili odpor in ga navsezadnje iz anonimnih zapisov in zasebnih pomenkov ponesli v slovensko javnost. Vojaštvo je, pomanjkljivo obveščeno, upor zamikal predvsem iz razlogov, ki so jih občutili na lastni koži, ti pa so se od posameznika do posameznika razlikovali. Zaledje je trpelo v strahu, lakoti in negotovosti. Prav tam se je vse začelo z obuditvijo ideje o državi južnih Slovanov.

Iste časopisne hiše, ki so v prvih vojnih letih boj popolnoma podprle, so se v tretjem vojnem letu obrnile proti monarhiji. Publika jih je sprejela z večjim navdušenjem, saj je odpor do vojne rasel na osebnem in javnem nivoju. Čeprav so se mnenja poročevalcev in t.i. »majhnega človeka« v vojni pogosto razhajala, sta se na koncu zedinila in pozdravila konec velike morije.

VIRI IN LITERATURA

Jean – Paul Bled: Franc Jožef. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1990.

Marjeta Žebovec: Bojevniki: Spomini vojnih veteranov prve svetovne vojne. Ljubljana: Založba Karantanija, 2014.

Marjan Britovšek: Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969.

Iztok Ilich: Oblaki so rdeči: kratka proza – dnevniki – pisma. Ljubljana: DZS, 2004.

Ernest Turk: Dobrovoljci proti Avstro – Ogrski: Med prvo svetovno vojno 1914 - 1918. Ljubljana: Borec, 1978.

Prežihov Voranc: Doberdob: vojni roman slovenskega naroda. Ljubljana: Beletrina, 2014.

Vasja Klavara: Doberdob: kraško bojišče 1915 – 1916. Celovec: Mohorjeva založba, 2007.

Oto Luthar: »O žalosti niti besede.«: Uvod v kulturno zgodovino velike vojne. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 2000.

Franc Arnejc: Od Dnestra do Piave: Spomini iz prve svetovne vojne. Celovec: Mohorjeva založba, 1970.

Dušan Nečak in Božo Repe: Prelom: 1914 – 1918: Svet in Slovenci v 1. Svetovni vojni. Ljubljana: založba Sophia, 2005.

Alojzij Res: Ob Soči: Pričevanja iz življenja beguncev s soške fronte. Ljubljana: Karantanija, 2004.

Tomaž Budkovič: S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču: Iz pisem poročnika Vladimirja Bregarja. Celovec: Mohorjeva založba, 2009.

Cankar, Ivan (1916). Podobe iz sanj.; VII. Otroci in starci. *Dom in svet (Ljubljana)*, letnik 29, številka 11/12. URN:NBN:SI:DOC-L4B7CEKP from <http://www.dlib.si>

Domoljub: slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo (02.07.1914), letnik 27, številka 27. URN:NBN:SI:DOC-T4CTS25U from <http://www.dlib.si>

Gorenjec: političen in gospodarski list (03.07.1914), letnik 15, številka 27. URN:NBN:SI:DOC-88KA2KOU from <http://www.dlib.si>

Domoljub: slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo (30.07.1914), letnik 27, številka 31. URN:NBN:SI:DOC-F3KULBGR from <http://www.dlib.si>

Domoljub: slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo (24.12.1914), letnik 27, številka 52. URN:NBN:SI:DOC-YHOGTQ13 from <http://www.dlib.si>

Ilustrirani glasnik (1914/1915), letnik 1, številka kazalo. URN:NBN:SI:DOC-D1ZPX4VY from <http://www.dlib.si>

Kurent (30.03.1919), letnik 2, številka 6. URN:NBN:SI:DOC-HX0CQIZE from <http://www.dlib.si>

CESAR FRANC JOŽEF (30.11.1916). *Slovenski gospodar*, letnik 50, številka 48. URN:NBN:SI:DOC-G1KWKDQE from <http://www.dlib.si>

Kurent (16.08.1918), letnik 1, številka 2. URN:NBN:SI:DOC-AYD5JD1A from <http://www.dlib.si>

Cankar, Ivan (1916). Podobe iz sanj.; VII. Otroci in starci. *Dom in svet (Ljubljana)*, letnik 29, številka 11/12. URN:NBN:SI:DOC-L4B7CEKP from <http://www.dlib.si>

Kamra [online]: digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin. Franc Leskovec: Proti Italiji, str. 159

Časnik: spletni magazin z mero. [online] *Franci Koncilija: Majniška deklaracija*, 31.5.2012 6:14. Citirano: 24.1.2015

Dolenjske novice (28.05.1915), številka 9. URN:NBN:SI:DOC-TPTK1GHH from <http://www.dlib.si>